

Mucc
Centre
d'Interpretació
Castell Vell

Coneguem el Castell Vell

Propostes per a entendre'l, motius per a estimar-lo

Guia didàctica secundària

Coneguem el Castell Vell

Propostes per a entendre'l, motius per a valorar-lo

Les propostes didàctiques que tens a les mans són una guia de recursos educatius per a treballar el patrimoni del Castell Vell en l'ensenyament secundari obligatori (ESO). Els recursos didàctics plantejats tenen com a eix vertebrador l'ús del patrimoni cultural (natural i històric) del castell i del seu entorn. Esta guia mostra el potencial educatiu que té el patrimoni per a treballar continguts curriculars, desenvolupar competències bàsiques i construir un pensament crític i reflexiu. Però el més atractiu és que facilita un aprenentatge significatiu a l'alumnat, basat en la pròpia experiència i en la realització de tasques i reptes d'investigació. En definitiva, per a conscienciar la ciutadania del futur sobre la importància i el valor de conservar i difondre el patrimoni.

La guia té sis blocs temàtics: una sèrie de recursos orientats a reconèixer l'espai del castell; uns altres per a acostar-se a l'època del castell; un bloc per a descobrir la realitat del nostre castell; unes activitats per a aprendre del castell i la seua gent; un grup majoritari per a treballar de forma directa amb les restes del castell, i els darrers orientats a la reflexió i a la difusió del patrimoni. Si bé hi ha moltes propostes per a treballar-les sobre el terreny, al mateix castell i a l'entorn, d'altres permeten desenvolupar algun treball previ o posterior a l'aula, amb portes obertes perquè el professorat continue algunes tasques adaptant-les a les singularitats de cada classe.

L'èxit d'estos recursos didàctics està a les vostres mans, per això us hem proposat "Coneguem el Castell Vell", amb propostes per a entendre'l i motius per a estimar-lo.

Edició i coordinació Sergi Selma Castell
Autoria Sergi Selma Castell, Reis Lloría Adanero, Lydia Martínez Becerra i Sara Cerdán Jaén (UJI)
Projecte Grup d'Investigació EPICS (Educació, Patrimoni i Investigació en Ciències Socials) i Grup d'Innovació Educativa EDIPA (Educació, Didàctica i Patrimoni), Universitat Jaume I (UJI)
Disseny Meridiana Estudio
Il·lustracions Iñaki Diéguez / Meridiana Estudio
Fotografies Autores i autor
Edita Ajuntament de Castelló de la Plana
Col·laboren Museu de la Ciutat de Castelló (Mucc)
ISBN 978-84-16155-97-2

Àmbits de treball i continguts

I. Coneguem l'espai del castell pàg. 04

- 1. Parlem de geografia
- 2. Inspecciona el territori
- 3. Reconeixes altres elements?
- 4. Aproxima't a la geografia històrica
- 5. Recupera els camins antics
- 6. Explora l'entorn
- 7. Construeix el teu dossier

II. Acostem-nos a l'època del castell pàg. 11

- 8. Ordena les etapes de la nostra història
- 9. Coneix les característiques de cada etapa
- 10. Busca i anota el significat de les paraules
- 11. Elabora un eix cronològic
- 12. Posa't en la pell dels personatges

III. Descobrim el castell: realitat o tòpic pàg. 17

- 13. Fixa't en les imatges
- 14. Reflexiona i comenta
- 15. Dibuixa el teu castell
- 16. Pensa en el Castell Vell
- 17. Imagina el castell

IV. Aprenem del castell i la seua gent pàg. 19

- 18. El castell
- 19. Les cases
- 20. Els magatzems
- 21. Paraules misterioses o el misteri de les paraules
- 22. Descobreix els noms de les alqueries

V. Treballem amb les restes del castell pàg. 25

- 23. Orienta el plànol
- 24. Mesura parets
- 25. Fes un croquis
- 26. Llig els murs
- 27. Ordena la seqüència de construcció
- 28. Curiositats del Castell Vell
- 29. Calcula
- 30. Registra les peces
- 31. Fes un perfil estratigràfic
- 32. Reconstrueix el patrimoni
- 33. Dibuixa els plànols de la torre
- 34. Investiga
- 35. Crea una postal

VI. Reflexionem sobre el patrimoni pàg. 37

- 36. Revisa el patrimoni
- 37. Promociona el Castell Vell
- 38. Opina sobre la recuperació del castell
- 39. Descobreix altres elements patrimonials
- 40. Repassa el vocabulari nou

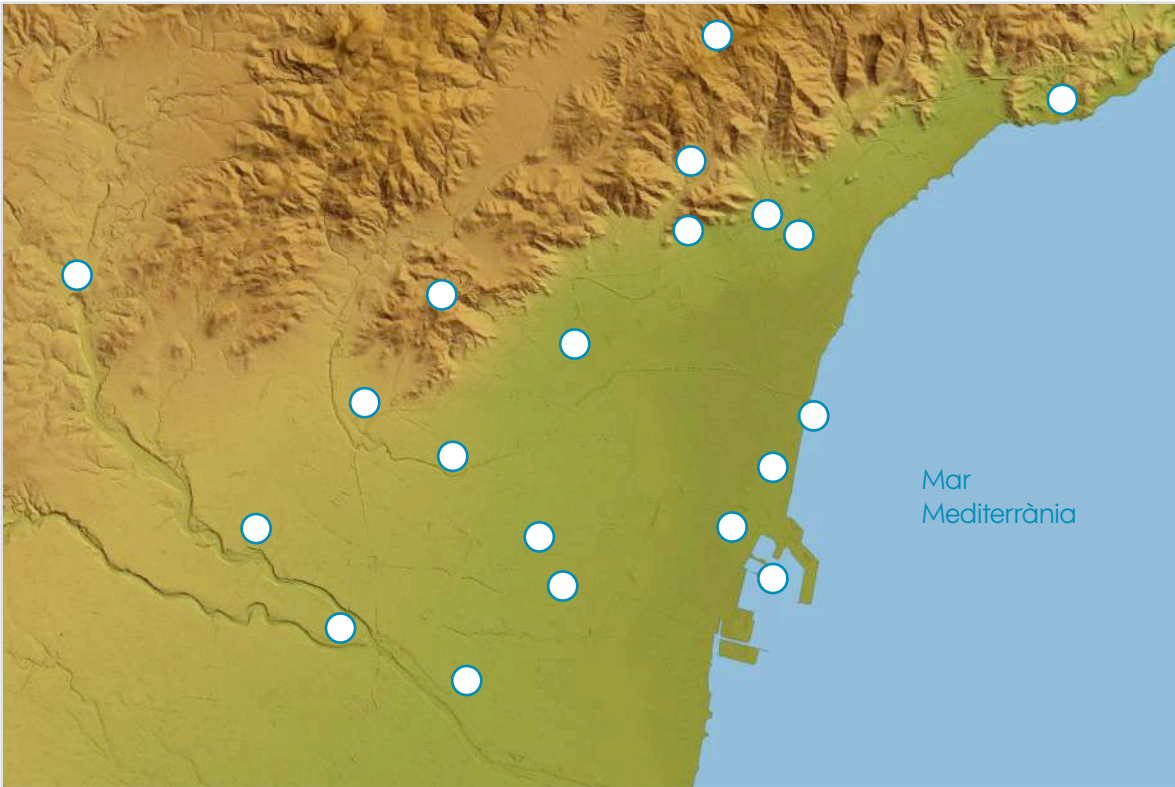
I. CONEGUEM L'ESPAI DEL CASTELL

Tota població té un entorn amb el qual estableix vincles de pertinença i on desenvolupa les activitats que li permeten viure. Un territori i una geografia que influeixen en el seu desenvolupament i evolució al llarg del temps.

Descobreix què hi ha al voltant del turó del castell!

1 | Parlem de geografia física i de la intervenció humana. Hi ha coses que han estat sempre i d'altres que s'han fet al llarg del temps. Col·loca cada número de la llista dins del cercle corresponent en la imatge, amb color blau els elements naturals i amb color roig els elements construïts:

	ELEMENTS NATURALS	ELEMENTS CONSTRUÏTS	
1	La serra del Desert de les Palmes	L'embassament de Maria Cristina	11
2	El turó de la Magdalena	Les vies del tren	12
3	La plana de Castelló	El Caminàs	13
4	La platja del Serradal	L'assut del riu Millars	14
5	La rambla de la Viuda	La carretera N-340	15
6	El barranc de l'Algepsar	El Grau	16
7	El riu Sec	El port	17
8	El cap d'Orpesa	L'autovia A-7	18
9	El riu Millars	El Pinar del Grau	19
10	El Tossal Gros	La Via Augusta	20

Repte Contrasta la ubicació dels elements naturals i dels construïts. Què creus que ha passat al llarg del temps? _____

2 | Inspecciona el territori. Situa't dalt del turó del castell per a veure molts elements del paisatge de la llista anterior.

Quins pots localitzar? **Ajuda't amb el mapa!** _____

3 | Reconeixes altres elements del terme que es veuen i no estan en la llista?
Quins? _____

Comenta'ls amb altres persones i afegeix-los al mapa anterior.

4 | Aproxima't a la geografia històrica.

Ara fem una observació més històrica per a examinar l'entorn més llunyà. En l'època andalusina, la fortificació de Fadrell o Castell Vell formava part d'un territori més ampli que tenia com a centre la ciutat de Borriana (el districte o *amal* de *Buryana*). El territori s'estenia per tota la plana del riu Millars, delimitada per un arc de muntanyes amb la serra del Desert de les Palmes al nord i els contraforts més orientals de la serra d'Espadà al sud.

Ara mira més enllà, troba els elements històrics de la llista, col·loca el seu número sobre la imatge i afegeix després aquells altres que cregues oportuns.

ELEMENTS HISTÒRICS DEL DISTRICTE DE BURYANA		ALTRES ELEMENTS VEÏNS	
1	Fadrell	Castell de Borriol	9
2	Borriana	Castell d'Onda	10
3	Castell de Montornés	Castell d'Uixó	11
4	Castell Vell		12
5	El Castellet		
6	Castell d'Almassora		
7	Castell de la Vilavella		
8	Castell d'Almenara		

Investiga i atrieix-te a traçar el recorregut de la Via Augusta i el Caminàs. Observes alguna curiositat?

Sobre la imatge està reproduïda la divisió dels termes municipals actuals. Quina conclusió pots extraure'n?

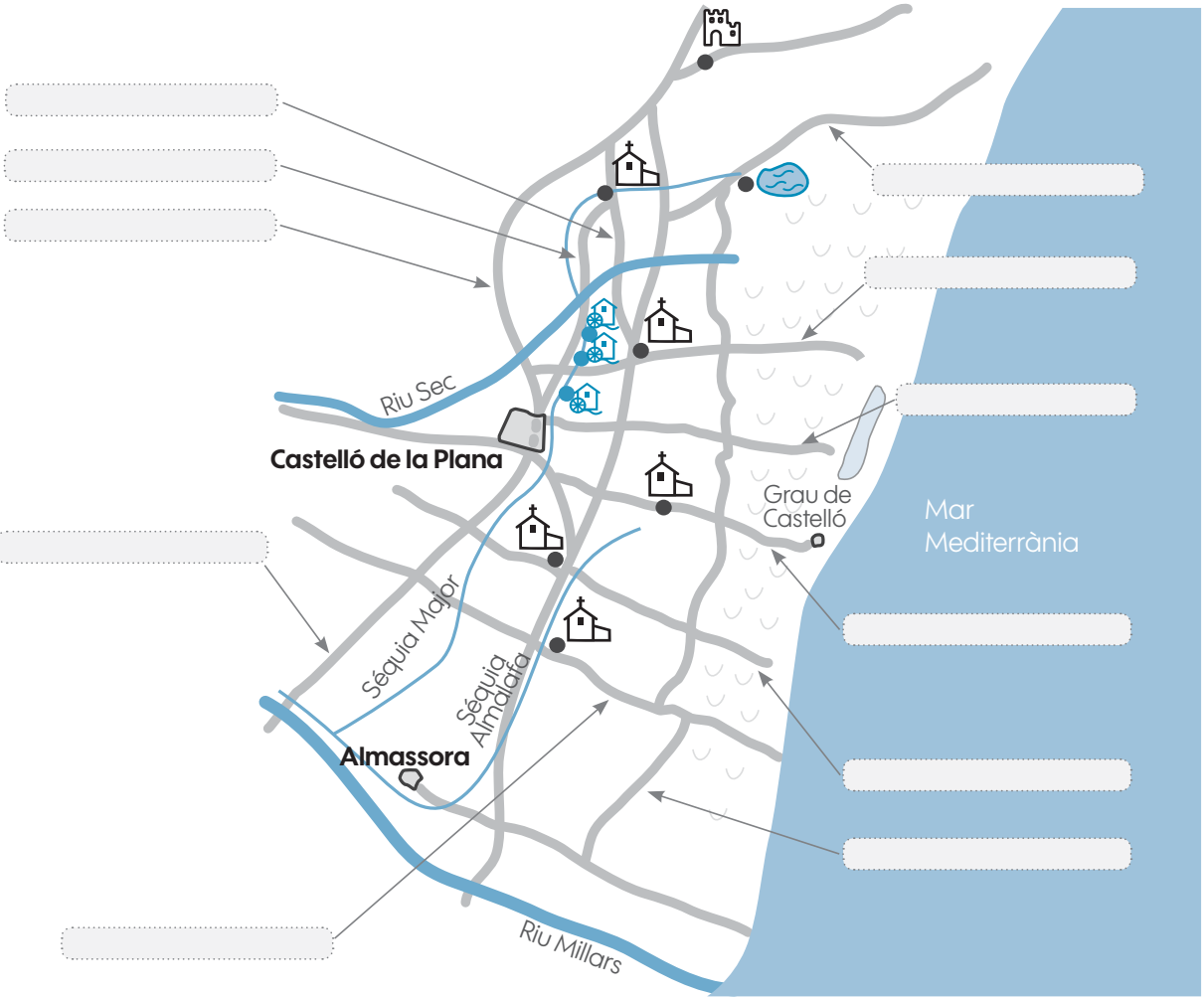
5 | Recupera els camins antics.

Els camins serveixen perquè la gent es desplace de les seues cases als camps de cultiu, i per a comunicar-se amb altres poblacions. Les vies de comunicació es fan més grans i es modifiquen a mesura que els llocs creixen. Per a entendre la xarxa de camins és important saber la seua finalitat, conèixer els mitjans de transport existents i la tecnologia disponible per a superar accidents orogràfics.

Sabies que en l'època del castell no hi havia cap pont per a creuar rius al terme municipal?

A. Identifica i assenyalas amb colors diferents en el plànol el recorregut de cadascun dels camins següents:

- **Caminàs:** camí molt antic que travessa l'horta històrica de Castelló de nord a sud i passa per la Font de la Reina.
- **Camí de València:** travessa la vila medieval en direcció a València.
- **Camí de Vinamargo:** naix davant l'ermita de Sant Josep en direcció a la mar.
- **Camí Fondo:** travessa Rafalafena i s'enfila cap al Pinar del Grau.
- **Camí antic de Barcelona:** travessa la vila medieval en direcció a Barcelona i passa pel turó del Castell Vell.
- **Camí vell de Canet:** connecta les ermites de la Mare de Déu del Lledó i de Sant Roc.
- **Camí de Fadrell:** travessa el Caminàs i passa per l'ermita de Sant Jaume cap a un embarcador en la mar.
- **Camí Donació:** d'origen medieval, voreja les zones humides de la marjal que s'anaven drenant.
- **Camí vell de la Mar:** uneix la vila medieval amb el Grau i passa per l'ermita de Sant Isidre i Sant Pere.
- **Camí de la Plana:** passa a la vora de l'ermita de la Mare de Déu del Lledó en direcció a la mar.
- **Camí dels Molins:** discorre paral·lel a la séquia Major fins a l'ermita de Sant Roc de Canet i passa pels molins Primer, Mitjà i Darrer.

B. Posa el nom que corresponga a cadascuna de les ermites que hi ha al plànol.

C. Atrieix-te a ordenar en una seqüència cronològica de més antic a més nou els camins i les vies de comunicació anteriors que travessaven el terme municipal.

L'ordre d'aparició dels camins seria el següent:

Raona per què:

6 | Explora l'entorn.

Explora l'entorn.

A l'entorn del Castell Vell podem trobar moltes varietats diferents de plantes, animals i roques. Observa amb atenció i trobaràs les plantes, els animals i les roques de les imatges següents. Posa a prova tots els sentits: mira, escolta, olora i toca, si cal. Això sí, pensa que et trobes en un espai natural que cal protegir. Recorda que no has d'arrancar cap planta, molestar cap animal ni moure pedres del seu lloc. **Ací tens algunes pistes perquè pugues començar a explorar el territori.**

A. La flora.

Al Desert de les Palmes hi ha dos tipus de formacions boscoses distribuïdes en funció dels sòls: la sureda en els silicis i el carrascar en els calcaris. En la primera, l'estrat arbori el dibuixa la surera i l'arbustiu el formen l'olivereta, l'arboçer i l'aladern, entre d'altres, amb enfiladisses com l'heura. En la segona, domina la carrasca, amb un estrat arbustiu d'argelagues i pi blanc i una composició florística on hi ha margalló, coscoll, llentiscle i espígol. En degradar-se el matossar, apareixen el romaní i el timonet.

Encercla el nom correcte de cada espècie natural entre les propostes que et fem.

Posa el nom a cada espècie cultivada: olivera, garrofera, ametller, blat, taronger i magraner.

Carrasca / Pi blanc

Argelaga / Romer

Margalló / Llentiscle

Carrasca / Pi blanc

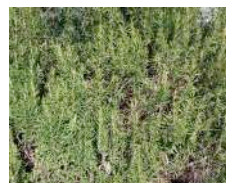
Carrasca / Pi blanc

Surera / Carrasca

Coscoll / Timonet

Romer / Coscoll

Carrasca / Pi blanc

Carrasca / Pi blanc

Llentiscle / Argelaga

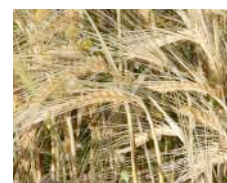
Pi blanc / Surera

Timonet / Margalló

Carrasca / Pi blanc

Carrasca / Pi blanc

B. La fauna.

En els matolls, les roques o zones obertes trobarem rèptils com la sargantana, el fardatxo o la serp verda, i a les parets és freqüent veure el dragó. Els mamífers més habituals en estes zones són el ratolí, l'eriçó, la musaranya, el conill o la rabosa, mentre que als reductes de bosc ho són l'esquirol, la geneta o el porc senglar. I en coves i ruïnes habita el rat penat. A més, en les zones humides també hi ha amfibis com el gripau i la granota.

Les aus que dominen el matossar i els camps de cultiu són la merla, el tord, la puput, el passerell, el pit-roig, el verderol, el gafarró, el teuladí o l'òliba, entre les rapaces. En els boscos es troben el gamarús, la cadenera, el pica-soques i el cucut. I als rocams, el corb, la moixeta, el falcó o l'àguila.

Escriu el nom de cada animal:
esquirol - tord - teuladí - falcó - sargantana - granota - eriçó - conill

C. Els minerals.

Encercla el nom correcte de cada roca o mineral

Calcària / Argila

Argila / Gres

Gres / Algeps

Algeps / Calcària

Ara respon:

Ho has trobat tot? _____

Què t'ha costat més de trobar? _____

Quins dos tipus d'arbres dominaven les muntanyes de l'entorn del Castell Vell? _____

Sempre hi ha hagut el mateix paisatge agrícola? _____

Hi ha algun animal que et resulte estrany? _____

Reptes

Quina espècie cultivada de les anteriors es va introduir en època andalusina? _____

Quan es va introduir el taronger a la nostra terra? _____

Què passa quan es barreja calç o algeps amb aigua? _____

7 | Construeix el teu dossier.
Agafa mostres de fulles caigudes a terra o fes les teues pròpies fotografies de plantes i animals per a elaborar un dossier amb què completar les teues fitxes de camp i fer-te un dossier al llarg del temps.
Ací tens un model de fitxa descriptiva que pots utilitzar:

Nom:	
Dibuixa els detalls més significatius de la fulla, el fruit o qualsevol part de la planta, arbre o arbust.	Descripció (forma, color, grandària, textura). Si són animals (detalls singulars).
Afegeix en l'espai les fotografies que faces o les mostres que trobes.	

II. ACOSTEM-NOS A L'ÈPOCA DEL CASTELL

El Castell Vell de Castelló de la Plana apareix en documents escrits del segle XI, però les restes que veiem actualment corresponen a una construcció feta a mitjan segle XII i abandonada en el primer terç del segle XIV.

Us atreviu a ubicar el castell en una època de la història i a situar-lo de la forma més aproximada possible en un eix cronològic? Intentem-ho.

8 | Ordena les etapes de la nostra història. Analitza la semàntica de les paraules i posa-les al seu lloc: Moderna, Prehistòria, Contemporània, Mitjana, Antiga. Després relaciona cada etapa amb una imatge.

MODERNA	PREHISTÒRIA	CONTEMPORÀNIA	MITJANA	ANTIGA
• Porta un prefix que significa 'abans de': _____ • És sinònim de <i>vella</i>: _____ • Es troba a mig camí entre el principi i el final: _____ • És el contrari d' <i>antiga</i> o semblant a <i>nova</i>: _____ • Significa que és del teu temps: _____				
				
_____	_____	_____	_____	_____

9 | Coneix les característiques de cada etapa de la nostra història.

Per a fer-ho cal completar les columnes amb les expressions que trobareu en els quadres de més avall:

DENOMINACIÓ Com s'anomena cada etapa històrica	DATES Quan comença i acaba l'etapa	NOCIONS DE TEMPS Quant va durar l'etapa	CANVIS Fet històric que marca l'inici de l'etapa	PAS DEL TEMPS Esdeveniments a la zona del castell	PATRIMONI Elements de Castelló que podem relacionar	EL MÓN Altres fets universals que podem relacionar	NOTÍCIES Què succeïa a Castelló...	MÉS COSES Què passava a (tria un lloc)	I ARA Quin patrimoni tenen al lloc anterior
Prehistòria									
Edat Antiga									
Edat Mitjana									
Edat Moderna									
Edat Contemporània									

Opcions per a completar el quadre:

Pas del temps

- Hi ha indicis d'un *oppidum* o poblat emmurallat iber.
- Excavacions i restauracions al castell.
- Construcció del Castell Vell.
- No es troben restes d'indústria lítica del paleolític.
- El castell queda en ruïnes i a poc a poc s'oblida.

Nocions de temps

- Va durar quasi tres segles.
- Va durar un mil·lenni.
- Va durar molts milers d'anys.
- Va durar dos segles i unes dècades.
- Va durar quasi tres mil·lennis i mig.

Dates

- 1500 dC / 1789 dC
- 100000 aC / 3000 aC
- 3000 aC / 457 dC
- 1789 dC / fins a l'actualitat
- 457 dC / 1500 dC

Canvis

- Apareix l'escriptura.
- Apareixen els primers homínids.
- Apareix la impremta.
- Apareix la màquina de vapor.
- Desintegració de l'antic imperi romà.

Opcions per a completar el quadre:

Notícies

- Uns avions tiren bombes sobre la ciutat.
- El cànem esdevé cultiu dominant a l'horta.
- Es funda la ciutat de Castelló.
- El comerç marítim amb àmfores s'intensifica a la costa.
- No s'han trobat restes encara de poblacions nòmades.

Patrimoni

- La Panderola.
- La vil·la romana de Vinamargo.
- La cova de la Seda.
- La séquia Major.
- El Fadrí.

El món

- Arribada a la lluna.
- Domini del foc pels humans.
- Construcció de les piràmides d'Egipte.
- Esplendor de les cultures asteca i inca a Amèrica.
- Galileu i el telescopi.

Més coses

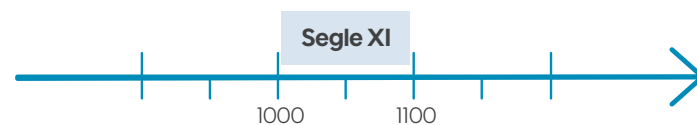
-
-
-
-
-

10 | Busca i anota el significat de les paraules anteriors que no conegues, o el de les que et proposem a continuació:

- aC _____
- Dècada _____
- Segle _____
- Mil·lenni _____
- Homínid _____
- Excavació _____
- *Oppidum* _____
- Asteca _____
- Àmfora _____
- Màquina de vapor _____
- Paleolític _____
- Cànem _____
- _____
- _____

11 | Elabora un eix cronològic. Ara que ja saps en quina època es va construir el Castell Vell, situa amb precisió mil·limètrica quan van succeir alguns fets històrics relacionats amb el castell i la població del seu entorn. Recorda que, per a fer un eix cronològic correcte, cal que les proporcions o subdivisions que fem en la línia siguin sempre equidistants. En este cas et proposem l'escala següent: 2 cm = 50 anys o 2 mm = 5 anys. Completa el model inferior seguint els passos A, B i C (pots utilitzar paper mil·limetrat, llapisseres de colors i retoladors). Una altra opció és canviar les escales i fer un mural a l'aula o al passadís del centre.

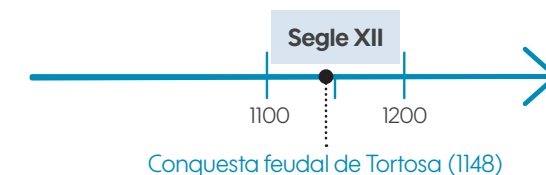
A. Col·loca en l'eix inferior els anys 700, 800, 900, 1000, 1100, 1200, 1300, 1400 i 1500. Després indica a més el període relatiu als segles VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV i XV, tot seguint el model:

B. Situa en l'eix inferior les dates dels fets següents en el seu lloc exacte com en l'exemple de més avall.

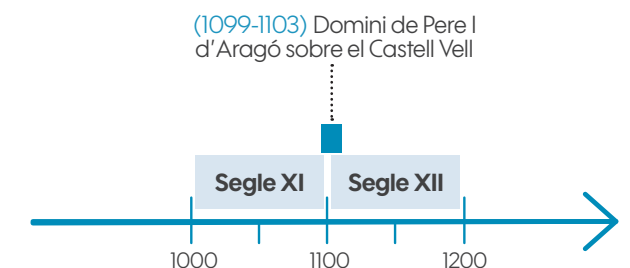
_Comença la conquesta d'al-Àndalus en 711.
 _Es proclama el califat de Còrdova en 929.
 _Els almoràvits recuperen Balansiya en 1102.
_Conquesta feudal de Tortosa en 1148.
 _Domini dels almohades al Xarq al-Àndalus en 1172.
 _Conquesta de Mallorca per Jaume I en 1229.
 _Rendició de la ciutat de València a Jaume I en 1238.
 _Expulsió de la població musulmana de Castelló en 1248.
 _Donació de cases a l'alqueria de Benirabe en 1249.
 _Permís de trasllat de la població al pla en 1251.
 _Abandonament definitiu del Castell Vell en 1326.
 _Trobada de la Mare de Déu del Lledó en 1366.

_Desenvolupament urbà al Xarq al-Àndalus a partir de 1009.
 _Primera vegada que s'esmenta el Castell Vell en textos llatins en 1099.
 _Donació del castell i la vila de Fadrell sense conquerir en 1178.
 _Conquesta de Borriana i la plana del Millars per Jaume I en 1233.
 _Concessió de la carta pobla a la gent de Castelló per a establir-se a l'alqueria de Benimahomet en 1239.
 _Revolta d'al-Azraq i poblacions mudèjars al territori valencià en 1247.
 _Ampliació del primer recinte de muralles de Castelló en 1272.
 _Inici de la romeria a l'ermita de la Magdalena en 1375.
 _Origen de l'ermita de la Magdalena en 1451.
 _L'expressió "Castell Vell" apareix per primera vegada en 1564.

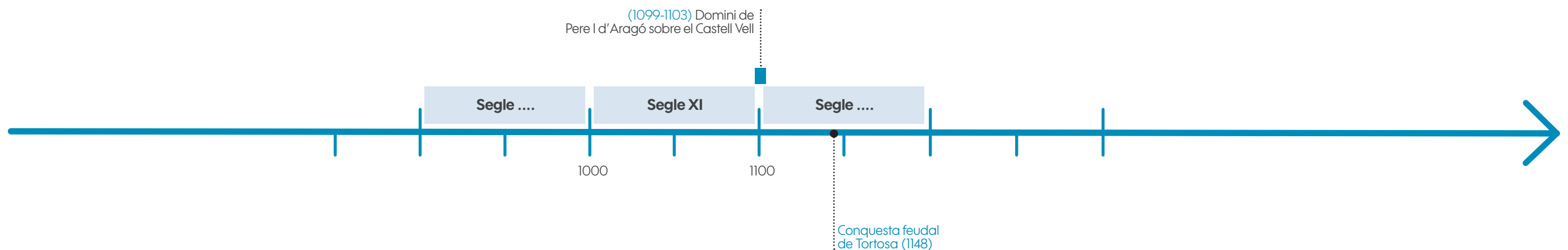

C. Fes un eix cronològic múltiple amb els períodes de temps que corresponen a fets històrics o a la durada de les vides dels personatges relacionats amb el castell, com en l'exemple següent:

_Califat de Còrdova (929-1009)
 _Rodrigo Díaz de Vivar, el Cid (1045-1099)
_Domini de Pere I d'Aragó sobre el Castell Vell (1099-1103)
 _Al-Idrisi (1099-1165)
 _Jaume I (1208-1276)
 _Violant d'Hongria (1215-1251)
 _Conquesta del territori valencià (1232-1245)
 _Primera revolta mudèjar (1247-1258)
 _Ibn al-Abbar (1199-1260)

Ara completa l'eix cronològic i afegeix els períodes i les dades que tu vulgues.

12

Posa't en la pell dels personatges.

Feu equips i trieu un personatge dels que teniu a continuació per a fer una dramatització històrica. Heu d'informar-vos sobre cada personatge, conèixer la gent coetània i saber com era eixe moment històric. Ací teniu algunes dades, personatges antagonònics que poden interactuar i interrogants per a ajudar-vos a crear la vostra història:

Camperola andalusina expulsada de l'alqueria de Benirabe en 1249	Ximén Pérez d'Arenós s'encarrega del trasllat al pla en 1251
Ibn al-Abbar (1199-1260)	Violant d'Hongria (1215-1251)
Aljama del Castell Vell (abandona el castell en 1238)	Guillem Mulner rep cases i terres a l'alqueria de Benirabe en 1250

- Quina llengua parlaven? _____

• Com vestien? _____

• A què es dedicaven? _____
- Saps per què algunes persones van haver de deixar les seues cases i camps i per què d'altres en reberen per a establir-s'hi? _____

• Per què creus que es coneix el nom de les persones a les quals se'ls va donar una casa mentre que les que van haver d'anar-se'n es mantenen en l'anonimat? _____

• Quines conseqüències per al Castell Vell i el seu territori va tindre el que feren estos personatges? _____

III. DESCOBRIM EL CASTELL: REALITAT O TÒPIC

13

Fixa't en les imatges.

Quines diries que allò que mostren és un castell i quines no? Després raona la teua resposta en grup i explica quins són els elements que, segons vosaltres, hauria de tindre un castell i que t'han donat la pista per a descartar alguna de les imatges.

14

Reflexiona i comenta amb el teu grup.

Un castell és una gran construcció que requereix molt d'esforç i molt de temps per a construir-lo.

-

Quina raó pot dur la gent a construir-ne un? _____

Tots els castells tenien la mateixa funció? _____

Per a què creus que servien? _____

Qui penses que s'encarrega de la seua construcció? _____

Com es construeix un castell? _____

Quins materials fan falta? _____

I d'on els porten? _____

15 | Dibuixa el teu castell. Si hagueres de fer tu el castell, quins elements penses que no haurien de faltar-hi?

16 | Pensa en el Castell Vell. Què en saps?

- Alguna vegada has pensat per què la ciutat es diu Castelló de la Plana? _____
- Havies vingut alguna vegada al Castell Vell? Quan i per què? _____
- Què t'han contat sobre este castell? _____
- El Castell Vell s'assembla a un castell de veritat? Per què? _____
- L'ermita té un castell o el castell té una ermita? _____
- Hi va viure alguna princesa? O algun rei? _____
- On estan el fossar i la porta llevadissa del Castell Vell? Hi ha masmorres? _____
- D'on treien l'aigua per a beure? _____
- Hi havia cases per a viure la gent? On estan? _____
- Creus que el castell era segur per a protegir la gent? Per què? _____

17 | Imagina el castell. Ara que ja saps que no tots els castells tenien la mateixa funció ni comptaven amb els mateixos elements, imagina com era el Castell Vell quan el van construir i dibuixa'l.

IV. APRENEM DEL CASTELL I LA SEUA GENT

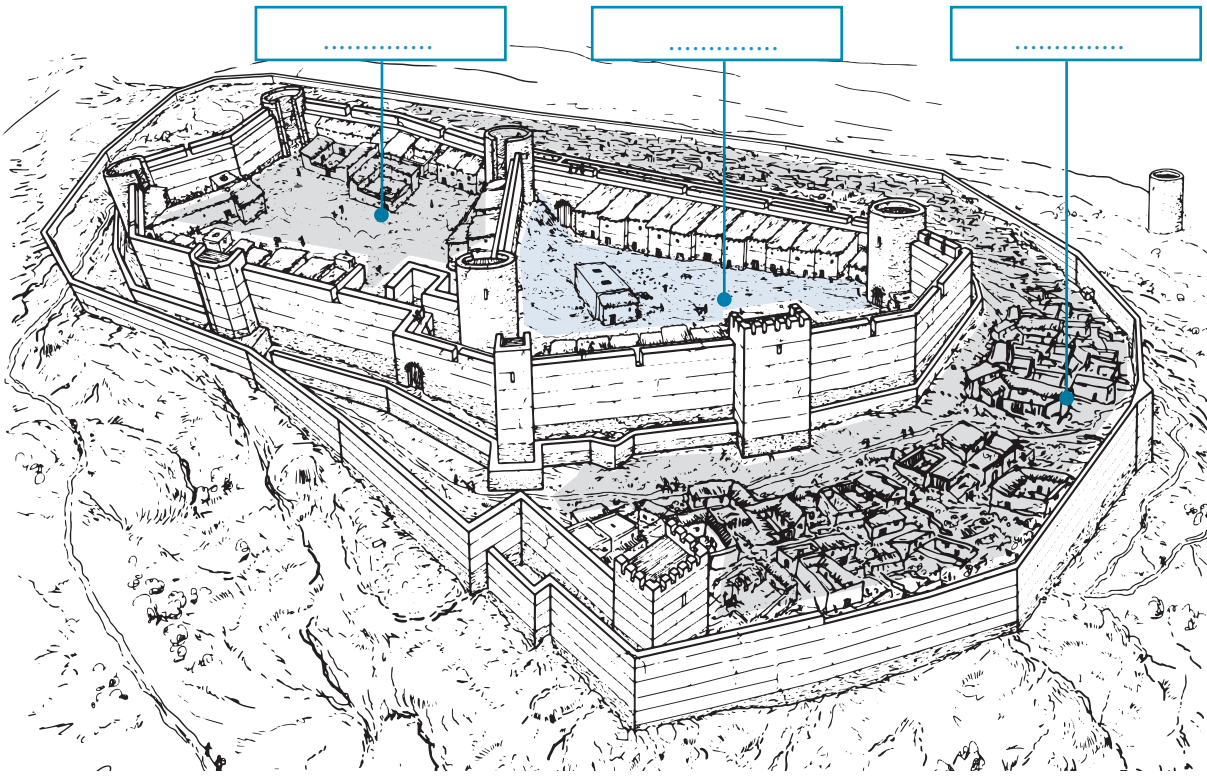
L'estructura del Castell Vell segueix la de les fortaleses andalusines que estan distribuïdes en tres parts diferenciades per tres recintes emmurallats independents. A la part superior, l'alcassaba (al-qasaba); en un punt intermedi, l'albacar (al-baqqar), i a la part inferior, el poblat (rabad), que s'estén pels vessants sud i est del turó.

Cada espai tenia una funció específica: el poblat acollia les cases de la població que residia al castell i es dedicava majoritàriament a l'agricultura i la ramaderia; l'albacar disposava de llocs per a emmagatzemar part de les collites i era l'espai on guardar els ramats, sobretot, en cas de perill, mentre que a l'alcassaba residien alguns funcionaris que representaven l'Estat i eren els encarregats de recaptar els tributs que pagava la gent.

Els materials utilitzats en la construcció del castell i els seus edificis eren la pedra, la calç, l'argila i els algeps. Tots estos es troben en les proximitats del turó i es combinaven de formes diferents, utilitzant tècniques constructives variades com la maçoneria, que barreja pedres i morter de calç; la tàpia, que xafa terra i calç dins d'un motlle de fusta per a endurir-la, o la combinació de les dos.

Ajuda't dels dibuixos per a conèixer millor les parts del castell i resoldre les activitats. Anem-hi!

18 | El castell.

Posa el nom a cada part de la fortalesa andalusina.
I ara que ja has vist com era el castell, de segur que podràs respondre el següent:

- En quina part del castell vivia la gent? _____
- Per a què es feia servir la part intermèdia del castell? _____
- Quina funció tenia el recinte superior? _____
- Al castell vivia algun cavaller? _____

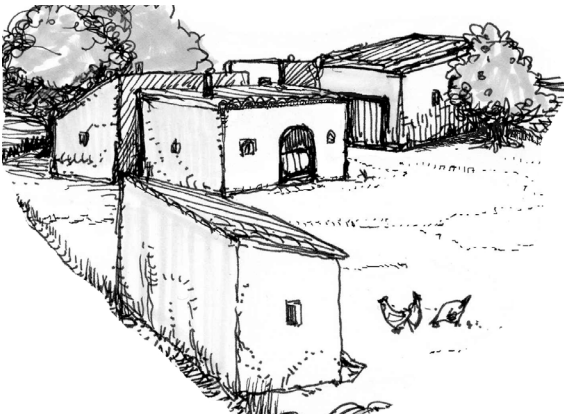

Repte Creus que podia viure molta gent al Castell Vell? Raona-ho: _____

19 | Les cases.

Les cases andalusines acostumen a estar separades entre elles, adaptades a l'orografia del terreny, i rarament es concentren de forma regular al voltant d'un carrer. La majoria de les que hi havia al poblat del castell tenien una sola planta de forma rectangular, eren allargades, de dimensions reduïdes i amb una o diverses habitacions polivalents per a dormir, estar i cuinar. A l'alcassaba hi havia algunes cases amb pati central i estances als seus voltants, fins i tot de dos plantes.

Les cases de les alqueries solien tindre davant una mena de pati o corral on dur a terme moltes activitats agràries i domèstiques. Sovint el creixement de la família comportava la construcció de noves habitacions adossades a la primera pels costats estrets, tot dibuixant formes en angle que reduïen progressivament el pati i el tancat davanter.

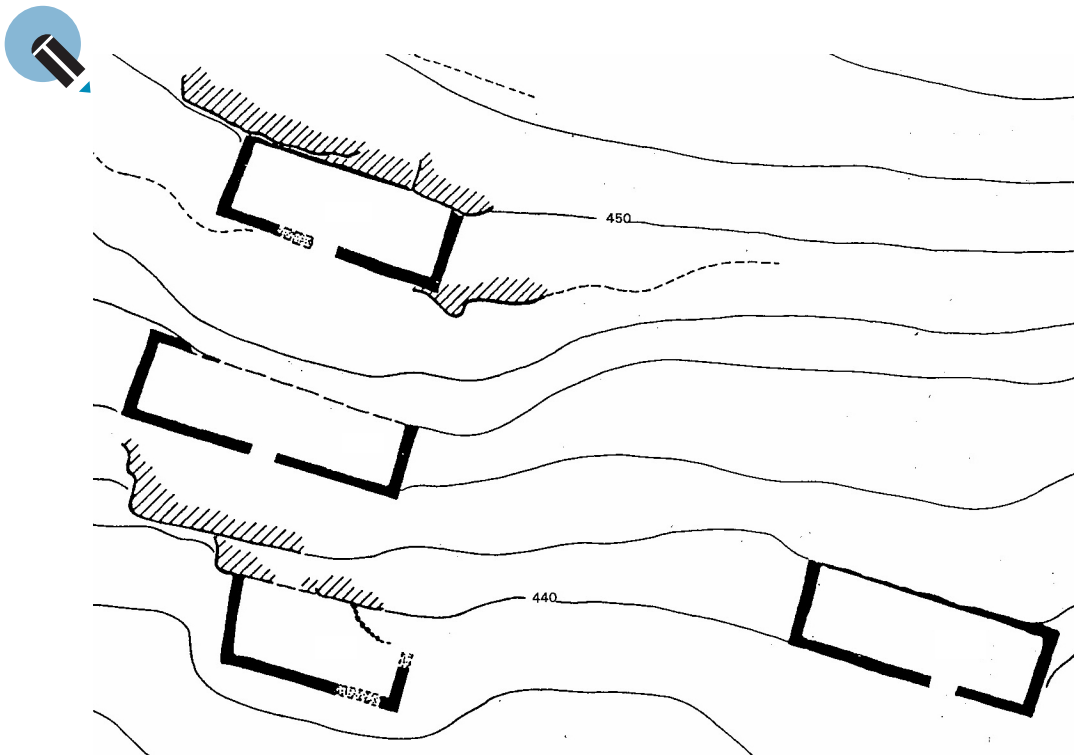

Model de cases del poblat

Restes d'una casa excavada al poblat

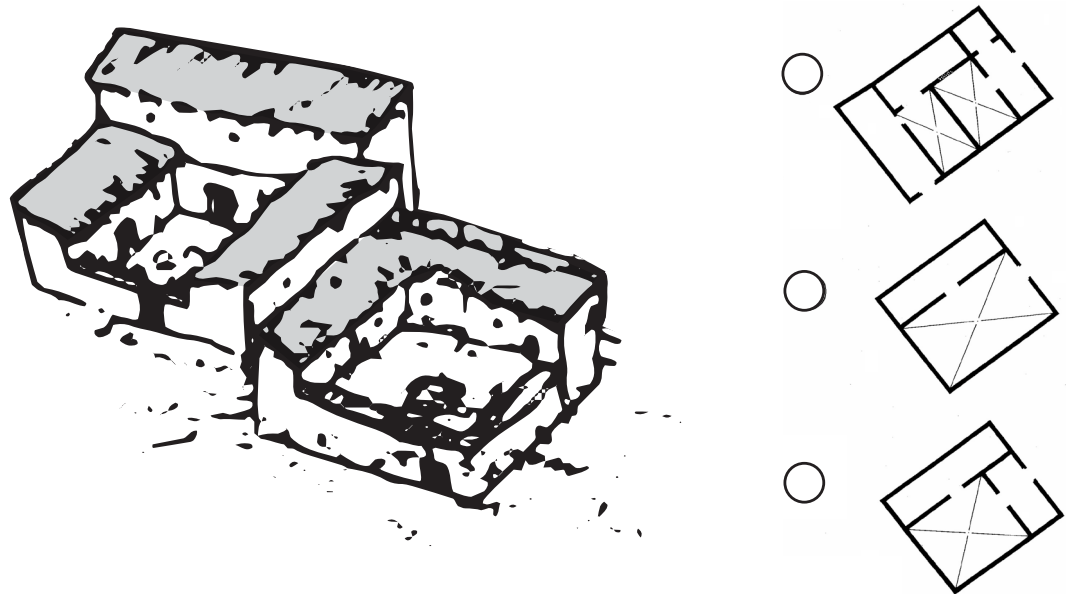
A. Reconstrueix amb perspectiva les cases del poblat a partir de la planta d'excavació següent. Observa el model anterior.

B. Ací tens la reconstrucció d'una casa d'alqueria. Observa amb atenció les tres plantes de la columna i ordena el procés de creixement que va seguir.
(Recorda que l'espai en blanc correspon a una zona d'habitatge i la zona marcada amb una creu és el pati)

Explica els canvis: _____

I ara que ja coneixes com eren les cases andalusines, de segur que saps la resposta a les preguntes següents:

- Per què totes les cases no són iguals? _____
- Per a què s'utilitzaven les cases? _____
- En estes cases vivia molta gent o poca? _____
- Quin tipus de famílies penses que hi vivien? _____
- Tu viuries en una casa amb iaïos, iaïes, ties, tios, cosins i cosines? _____

Repte Busca què és una societat tribal o clànica i esbrina com funcionen les seues famílies:

20 | Els magatzems.
Els magatzems eren habitacles o estances molt menudes, estretes i allargades, que es construïen adossades entre elles i contra el mur de l'albacar. Es tractava d'espais on es guardaven les collites de productes agrícoles que no es feien malbé, a manera de graners que estaven protegits per les muralles del castell.
Els espais eren diàfans i tenien un entresolat per a distribuir els productes que es guardaven en recipients de tot tipus, sobretot de ceràmica. Estaven construïts amb un sòcol de pedres i morter que suportaven parets de tàpia de terra. La coberta era senzilla i estava feta amb materials vegetals, fang i calç.

Restes dels magatzems del castell

Reconstrucció dels espais

I ara que ja hem identificat les restes dels magatzems i podem reconstruir com eren, de segur que saps el següent:

- Per a què s'utilitzaven estos magatzems? _____
- Quins productes s'hi podien guardar? _____
- Amb quins materials estaven construïts? _____
- Com eren les cobertes? _____
- Quina part de la construcció han recuperat les excavacions arqueològiques? _____
- Per què creus que quedaren tan assolats? _____

Repte Busca quins productes d'hortalisses i verdures va introduir la societat andalusina i pensa per què no es guardaven ací: _____

21 | Paraules misterioses o el misteri de les paraules.
Hi ha paraules que fem servir hui en dia que són fruit de l'evolució de les llengües que parlaven altres pobles i cultures assentades en el nostre territori abans de nosaltres. La gent que poblà estes terres en el passat tenia una llengua i una cultura diferents de les que tenim ara, però deixaren una forta empremta en les paraules que fem servir.

Tens curiositat per conèixer algunes de les paraules misterioses?
De segur que més d'una et resulta familiar... Per a descobrir-les, llig el text següent amb atenció:

El Castell Vell és una fortalesa típica andalusina amb una alcassaba on residia l'alcaid i altres funcionaris que recaptaven els tributs de la gent, que es pagaven generalment en espècies. També tenia un albacar ampli, amb nombrosos alfòndecs o magatzems per a guardar collites i animals, i que servia igualment per a protegir els ramats en moments de perill. Al seu interior sempre hi havia algun aljub per a recollir aigües de pluja. El castell compta amb un recinte exterior o raval construït de

tàpia que va anar omplint-se a poc a poc de cases habitades. La gent vivia al principi en alqueries o llogarets dispersos pel mig dels camps de cultiu en companyia d'altres familiars. Totes les alqueries d'un territori constituïen una aljama. Les hortes que hi havia es regaven amb l'aigua que es conduïa per les séquies i que es prenia d'un assut situat dins del riu Millars. El poblat del castell arribà a funcionar com una xicoteta medina o ciutat, amb el seu soc o mercat i una mesquita per a l'oració.

A. Escriu en el quadre de baix i darrere de cada definició la paraula misteriosa o mot actual. Tria-les de la relació següent.

Mots actuals:
séquia - alqueria - raval - soc o mercat - alcassaba - alcaid - alfòndec - mesquita - albacar - assut - tàpia - medina - aljama - aljub

B. Atreveix-te a posar al costat del mot actual la paraula original àrab que trobaràs en la relació següent.

Mots originals:
funduq - baqqar - qarya - madina - rabad - sūq - tabiya - masyid - assud - al-djubb - al-yama'a - qasaba - saqiya - qa'id

	Mot actual	Mot original
Recinte superior del castell on viuen alguns funcionaris		
Espai ampli del castell que serveix de refugi i on es dispositen els tributs		
Funcionari encarregat de l'administració del castell		
Conjunt de poques cases, sovint amb topònims que comencen per Beni-		
Un gran espai urbà		
Barri o conjunt de cases que està apegat a la muralla		
Espai públic on comerciar		
Edifici on es guarda la producció agrícola		
Edifici religiós		
Construcció que permet derivar l'aigua d'un riu		
Canal per on corre l'aigua per a regar els camps		
Lloc on es recull i emmagatzema l'aigua per a beure		
Forma de construir parets i muralles amb taulons		
Conjunt d'alqueries d'un territori		

22 | Descobreix els noms de les alqueries.

L'alqueria fou la unitat bàsica de poblament per a enquadrar la població rural, i era un llogaret o agrupació de cases que oscil·lava entre les tres o quatre unitats domèstiques, les més menudes, i al voltant d'una vintena les més poblades. Algunes es poden relacionar amb el nom d'una partida rural actual i d'altres donen nom a séquies de reg. Les alqueries responen a un tipus d'organització social amb un sistema clànic o tribal de famílies amb desenes de parents que té el seu reflex en topònims que comencen per Beni- (que vol dir 'descendants de') més el nom d'algun grup clànic.

Ací tens els noms de les alqueries del territori del Castell Vell en el moment de la conquesta feudal del segle XIII. Ara intenta relacionar cada nom amb la referència actual i després intenta desxifrar el seu origen aràbic seguint l'exemple.

Noms actuals	Nom de les alqueries al segle XIII	Origen aràbic dels noms
Fadrell	Almalaha	Bani Khayran
Benadressa	Benimahomet	Bani Hawt
Almassora	Benifayren/Benihayren/Benaayren	al-ma'sara
Benirabe	Benimarva/Benimarhua	(no arabic)
Vinatxell	Binaciet	al-mallaha
Vilamoncarro	Binahut/Benihut	Bani Muhamad
Benimahomet	Benarabe/Binarabe/Vinarabe	Khadir/Khadral
Vinamargo	Benidreça	Bani Mukarram
Binafut	Khadrell/Ahadrel	(no arabic)
Benifairen	Teccida	Bani Rabi'
Almalafa	Benimucarram	Bani Idris
Taixida	Almaçora	Bani Marwan

الملاها (al mallāha)

المسرة (al ma'sara)

خضرال (khadrāll)

بني ربيع (Bani Rābi')

بني مروان (Bani Marwān)

بني مكرم (Bani Mukārram)

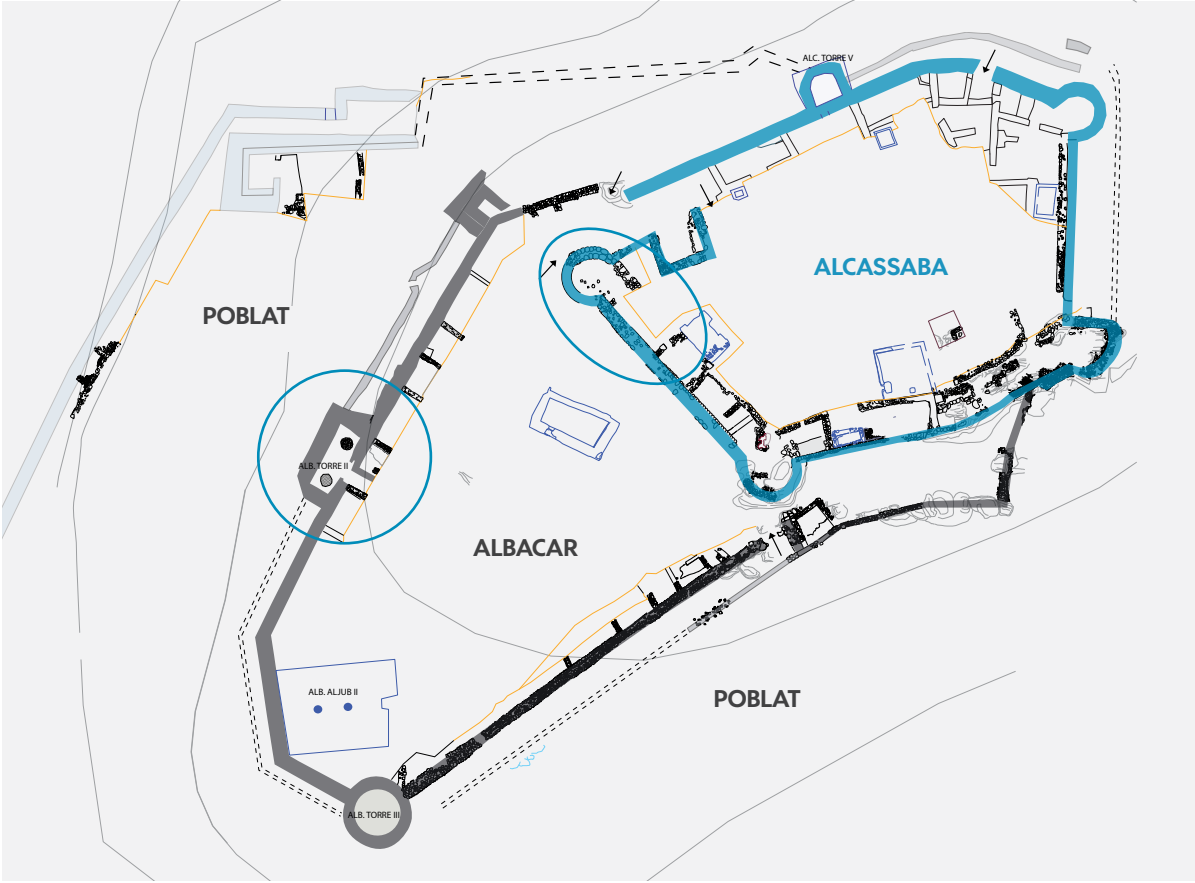
بني ادريس (Bani Idrīs)

بني محمد (Bani Muhamad)

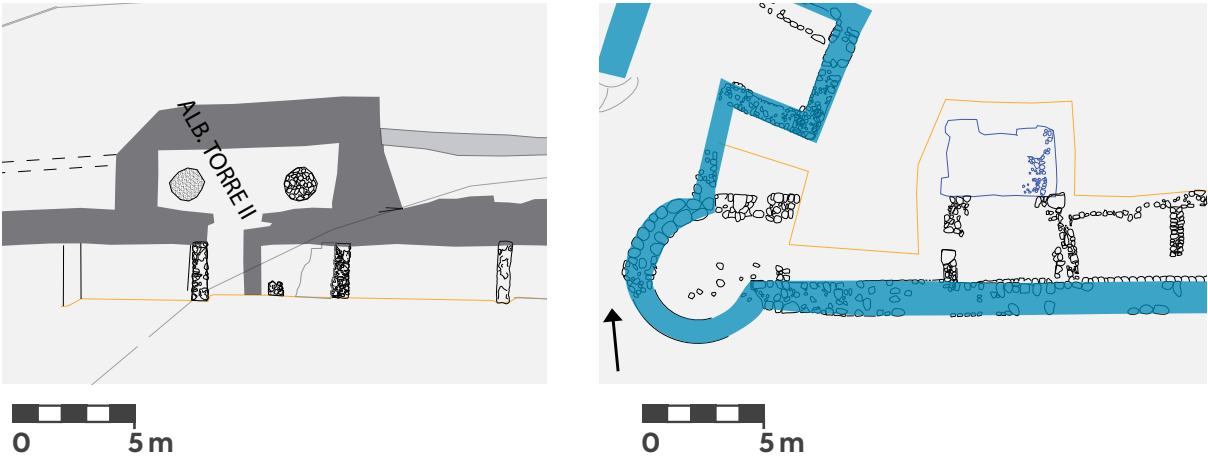
Repte Investiga les característiques de la llengua i l'escriptura àrab i tracta d'identificar altres paraules quotidianes que tenen un origen aràbic: _____

V. TREBALLEM AMB LES RESTES DEL CASTELL

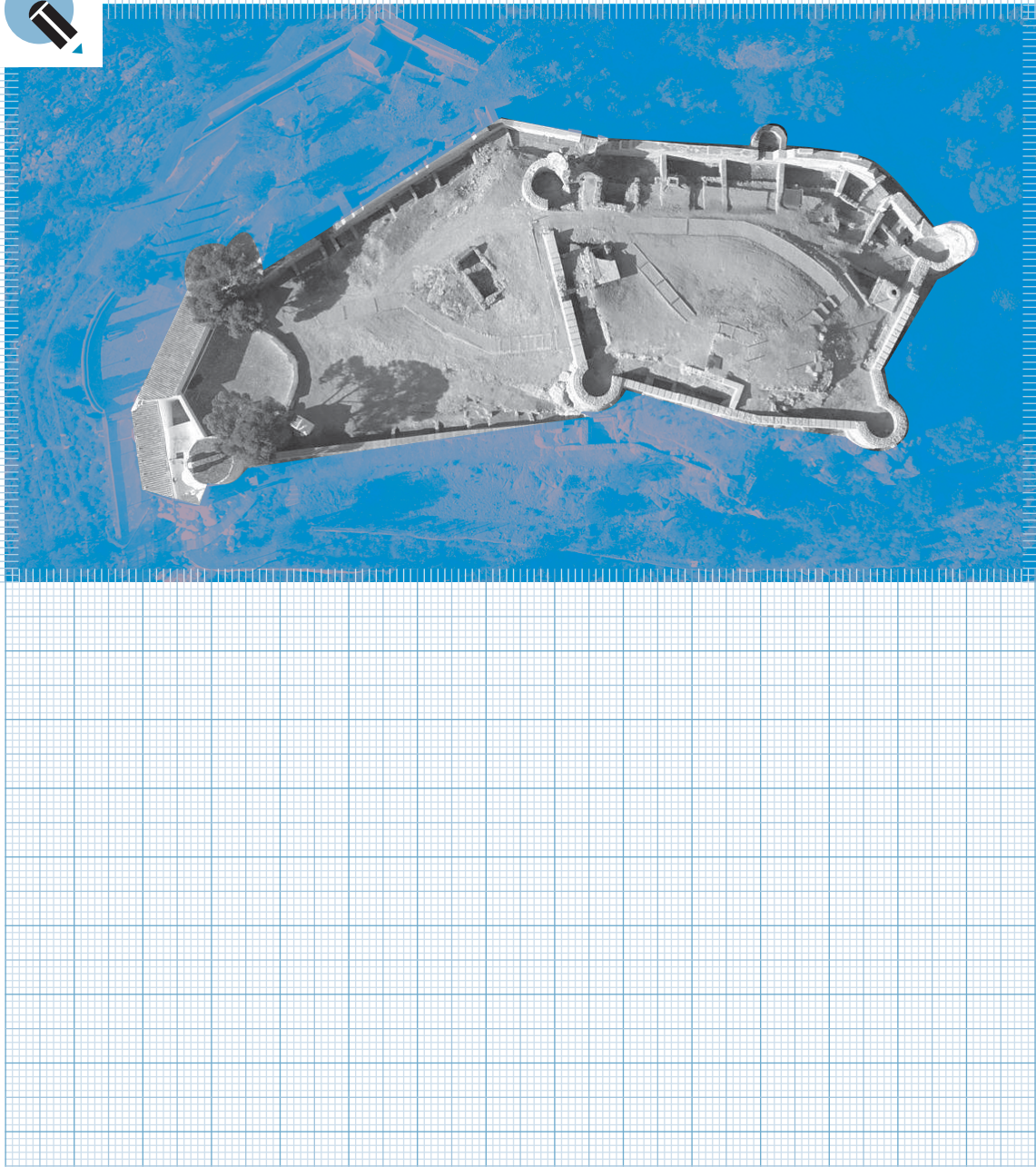
23 | Orienta el plànol. Pren com a referència el mur que separa l'alcaçaba i l'albacar i, amb l'ajuda d'una brúixola, situa els principals punts cardinals: N, S, E i O.

24 | Mesura parets. Desplaça't als dos espais indicats en el plànol, mesura totes les parets que pugues i anota-ho en el mateix plànol. Després calcula a quina escala estan representades les restes de les muralles excavades.

25 | **Fes un croquis.** Observa atentament la imatge aèria del Castell Vell i fes un croquis a escala 1:1 sobre el paper mil·límetrat.

Aprofitem per a fer un repàs perquè de segur que t'hi has fixat molt bé:

- Quantes torres té el castell? _____
- Quantes són circulars? _____
- Quantes són rectangulars? _____
- N'hi ha alguna de trapezoidal? _____
- Queda alguna torre sencera? _____

26 | **Llig els murs.** Els principals materials utilitzats per a la construcció són la pedra, la calç i l'argila. Estos materials es combinen de formes diverses i en el Castell Vell es poden distingir diverses maneres de construir. Les més freqüents són la maçoneria ordinària i la tàpia de terra, tot i que també trobem la maçoneria encofrada.

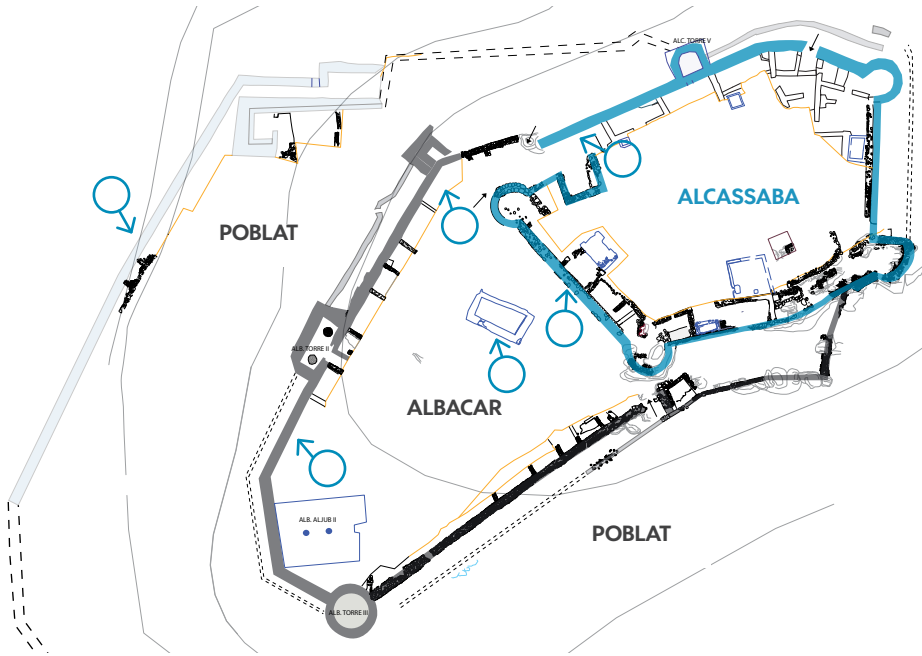
La maçoneria ordinària es fa superposant filades de pedres travades amb argamassa de calç, fang o algeps. La maçoneria encofrada alterna filades successives de formigó de calç i pedra acarada dins d'uns motlles de fusta. La tàpia de terra és la tècnica més habitual per a alçar parets interiors. La tàpia de les muralles, a més, estava crostada o protegida per un revestiment de formigó de calç que es posava durant l'acció del piconatge o xafada dins de les tapières.

A. Relaciona les imatges següents amb la seua tècnica de construcció:

maçoneria: _____ tàpia: _____ maçoneria encofrada: _____

B. Busca els punts assenyalats en el plànol següent del castell. Identifica cada punt amb una de les imatges anteriors i posa el seu número dins del cercle.

Raona els motius de les teues respostes: _____

27 | Ordena la seqüència de construcció. Una tasca important de l'arqueologia és descobrir l'ordre amb què es van construir les diferents parts o elements del castell per a establir la seua evolució. Ací tens unes pistes que fem servir: quan una paret descansa sobre una altra vol dir que és posterior perquè s'ha fet després i alguns usos actuals poden haver alterat les construccions originals i ens indiquen que són parts més recents.

Fixa't en les imatges, ves després al lloc on es troben les restes per a observar-les i analitzar-les de forma directa i extrau les teues pròpies conclusions. Després, indica l'ordre en què es construïren els diferents elements de cada imatge.

- Ací pots trobar:
- els brancals d'una porta
 - una torre
 - les parets d'un magatzem
 - el llenç de la muralla de l'albacar

La seqüència de construcció és:

- Ací pots trobar:
- l'hostatgeria
 - un antic aljub
 - la porta de l'ermita

La seqüència de construcció és:

- Ací pots trobar:
- una porta i una escala metàl·lica
 - el campanar de l'ermita
 - l'hostatgeria
 - una torre del castell

La seqüència de construcció és:

28 | Curiositats del Castell Vell. Diques si és vertader o fals:

- La muralla de la vila de Castelló en 1272 feia quasi quatre vegades la distància de les muralles del Castell Vell (V) (F)
- L'alcaçaba del castell cap sencera dins de la plaça Major (V) (F)
- L'albacar del castell és més menut que l'església de Santa Maria (V) (F)
- Els jardins del parc Ribalta ocupen quasi tres vegades la superfície del castell (V) (F)
- Al Pinar del Grau cabrien 9 Castells Vells (V) (F)
- El Castell Vell és quasi tan gran com dos vegades el terreny de joc del nou Castàlia (V) (F)

29 | Calcula. Farem càlculs de longituds, superfícies i volums per a conèixer millor el castell i les seues construccions. Pots consultar els plànols de les pàgines anteriors, que t'ajudaran a visualitzar els espais que estàs mesurant.

Atreveix-te a donar solucions!

A. Com veus, la forma dels tres recintes del castell és irregular i volem saber com és de gran cadascun.

Recorda les dades següents: el perímetre de muralles del recinte superior fa 127,70 metres; l'albacar ocupa una extensió de 1.300 m²; el recinte del poblat arriba a 354,40 metres, i el perímetre exterior de muralles de tot el castell fa 400 metres.

- Quina superfície ocupa l'alcaçaba? _____
- Quina és la longitud o el perímetre de l'albacar? _____
- Quant d'espai ocupa el poblat? _____
- Quina és la superfície total del castell? _____

B. Ara ens centrarem en la torre I de l'alcaçaba, de planta circular, i la torre II de l'albacar, de planta rectangular.

Dades de la torre I de l'alcaçaba: el diàmetre interior de la torre mesura 410 cm, l'alçària de la torre és 1,7 vegades el seu diàmetre interior i l'amplària del mur de la torre és de 110 cm:

- Quina és la superfície interior de la torre? _____
- Quina és l'alçària total de la torre? _____
- Calcula quina superfície ocupa la paret de pedres de la torre: _____
- I compara-la amb la superfície interior. Quina és més gran? _____

Dades de la torre II de l'albacar: la planta interior de la torre mesura 235 cm d'amplària i 650 cm de llargària; l'alçària de la torre és tres vegades la seua amplària; la paret de la torre mesura 140 cm d'ample:

- Quant mesura la superfície interior de la torre? _____
- Quina és l'alçària total de la torre? _____
- Quin és el volum de pedres que necessitem per a construir les tres parets de la torre? _____

C. Acabem amb dos construccions més del conjunt: l'aljub de l'albacar i la porta de l'ermita.

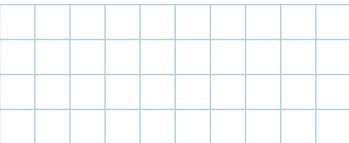
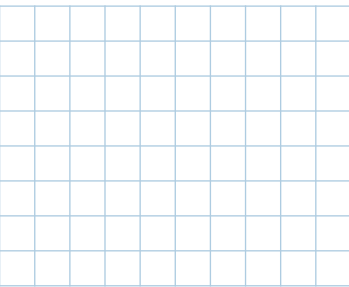
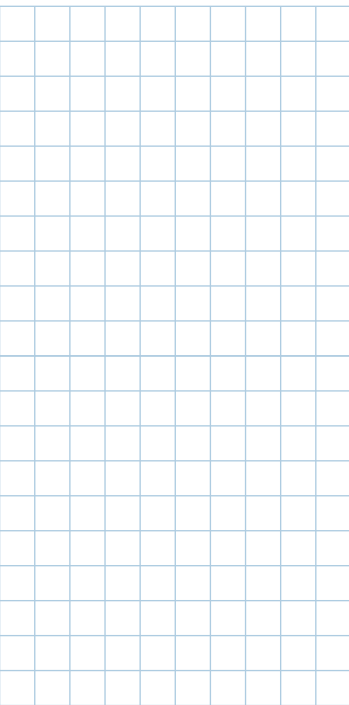
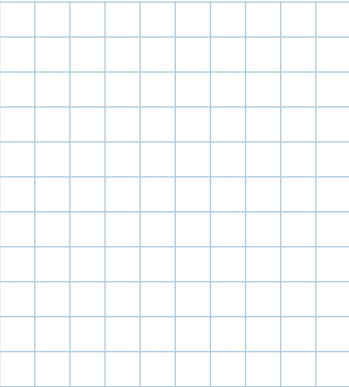
Recorda les dades següents de l'aljub: la seua planta mesura 190 cm d'amplària, la llargària és el doble de l'amplària; i l'alçària és igual a l'amplària.

- Quin és el volum d'aigua que pot emmagatzemar l'aljub? _____
- Quant mesura la superfície de la planta de l'aljub? _____

D. I l'última operació de totes l'hauràs de mesurar tu directament.

- Calcula la longitud que té la circumferència completa que dibuixa l'arc de mig punt que té la porta d'entrada a l'ermita: _____

(espai per a calcular)

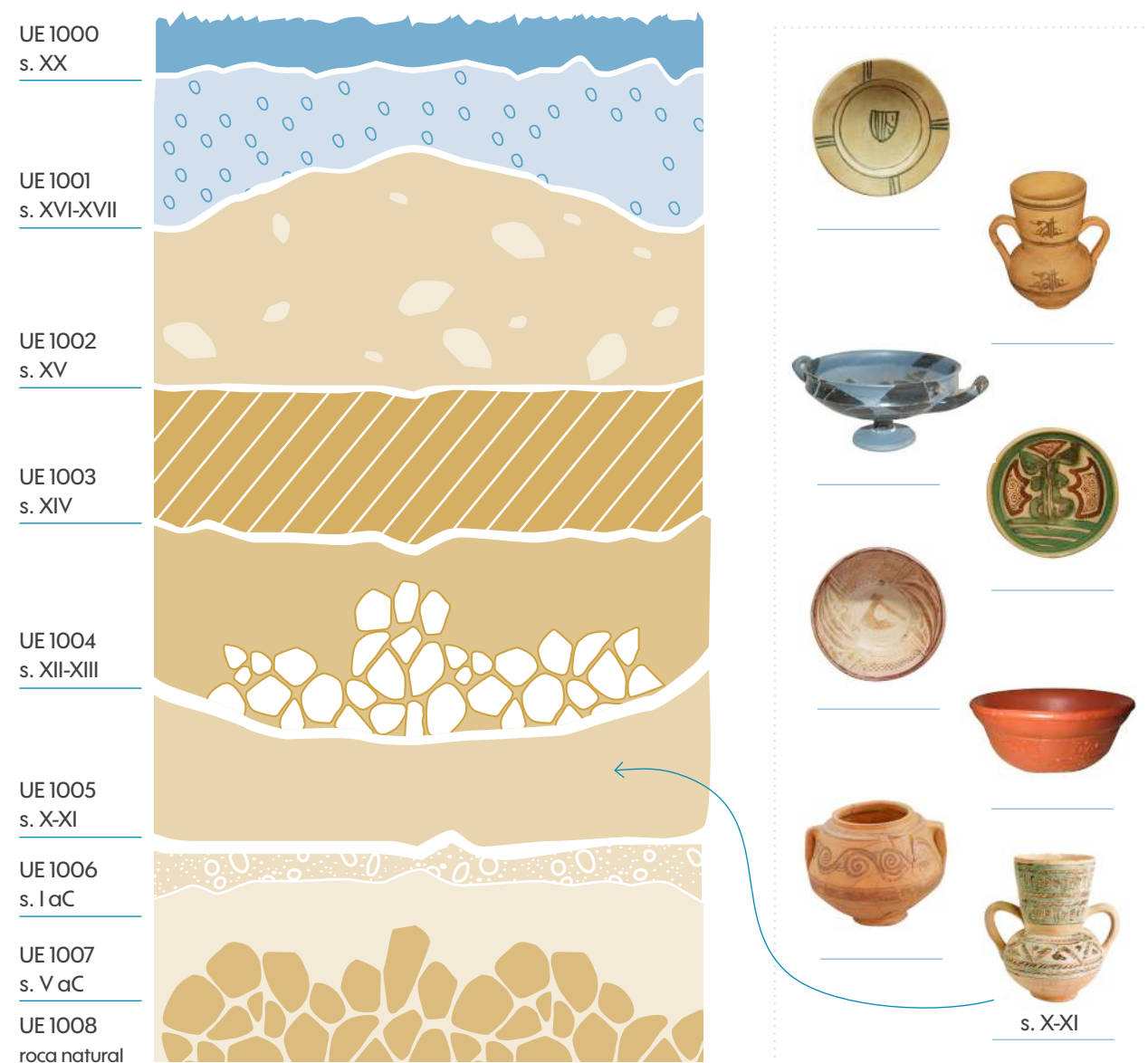

30 | Registra les peces trobades en les excavacions del castell.

A. L'estratigrafia. La imatge següent correspon a un perfil estratigràfic. Cada unitat estratigràfica (UE) està diferenciada pel color, la textura, la composició i els materials que conté i pertany a períodes històrics d'ocupació diferents.

Situa cada peça de ceràmica en la UE corresponent segons les característiques que et donem.

PERFIL ESTRATIGRÀFIC

Segle V aC: ceràmica amb decoració de formes geomètriques de color roig.

Segle I aC: ceràmica de vernís negre i terra sigil·lada amb una capa de color rogenc intens.

Segles X-XI: ceràmica amb decoració de corda seca amb perfils negres i interiors farcits de color verd.

Segles XII-XIII: ceràmica decorada amb línies negres de manganès.

Segle XIV: pisa decorada en verd i morat.

Segle XV: pisa decorada amb reflexos daurats.

Segles XVI-XVII: pisa decorada de color blau.

B. El diari de camp. Imagina que eres l'arqueòloga o l'arqueòleg que està excavant el Castell Vell i has d'omplir el diari d'excavació per a no perdre cap informació. No oblidis descriure el lloc, explica per què estàs excavant, la importància del lloc i les coses que vas trobant. Descriu com són els objectes o les construccions que trobes (forma, color, usos, estat de conservació...).

Vinga, fes el teu diari!

DIARI D'EXCAVACIÓ

Data:		Nom del jaciment:			Unitat estratigràfica:		
Coordenades GPS:		Localitat:			Datació del jaciment:		
Composició de l'estrat:	Ossos	Metall	Vidre	Pedres	Fusta	Teules	D'altres
Elements:							
Descripció:							
Dibuix de l'estrat:							
Equip d'excavació:							

31 | Fes un perfil estratigràfic. Et proposem una activitat senzilla que pots fer a classe o a casa. Per a fer-la necessites:

un recipient transparent i alt - guixos de diferents colors - objectes per a introduir en els estrats -
tissores - sal - un cartó - un tros de tela - una cinta

Tria una temàtica per a fer-ho, un objecte per a cada estrat i un color.

Per exemple, poden ser els vehicles de la teua vida, des del carret de nadó fins a... O algun objecte que hages vist canviar des que vas nèixer.

- Tria quants estrats tindrà el teu perfil i el color de cadascun.
- Dibuixa i retalla els objectes que aniran en cadascun dels estrats.
- Després acoloreix la sal amb el guix i aboca-la en el recipient transparent.
- Col·loca-hi el teu objecte enterrat i repeteix el pas capa per capa fins que completes tots els estrats.
- Per a acabar, posa la tela com a tap i lliga-la amb la cinta.

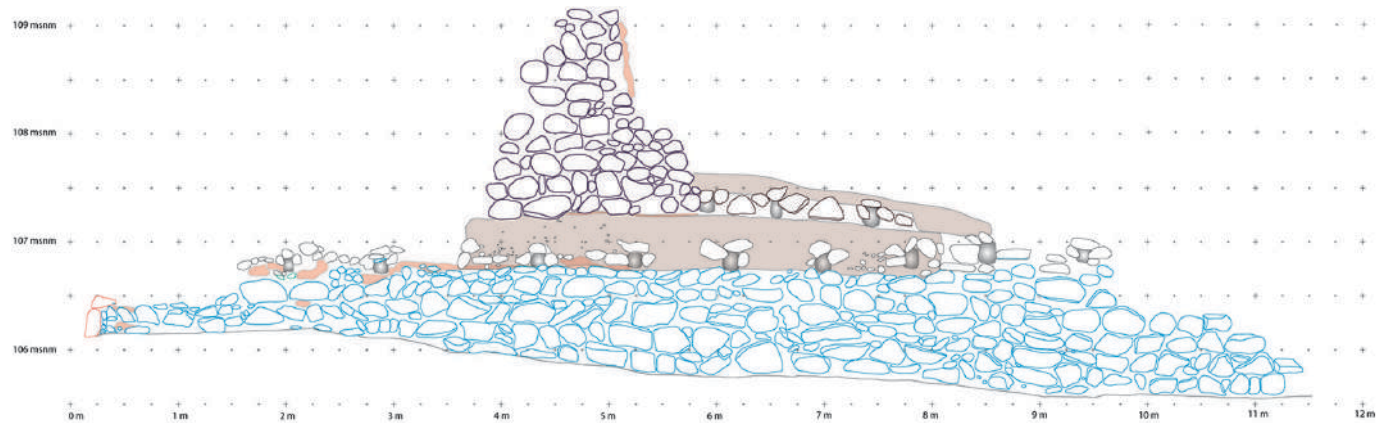
Recorda ordenar els objectes del més antic al més actual, és a dir, l'estrat on estiga l'objecte més antic serà el que estarà més al fons del recipient. També pots dibuixar i personalitzar el teu perfil en una època de la història concreta. Fixa't en el dibuix d'exemple.

32 | **Reconstrueix el patrimoni.**

A. Decora la gerra de ceràmica. La gerra prové de les excavacions al castell i pertany al segle X, però està incompleta i s'ha hagut de restaurar. Ara, anima't i completa la seua decoració de corda seca! Pots fixar-te en la peça de mostra que tens més avall.

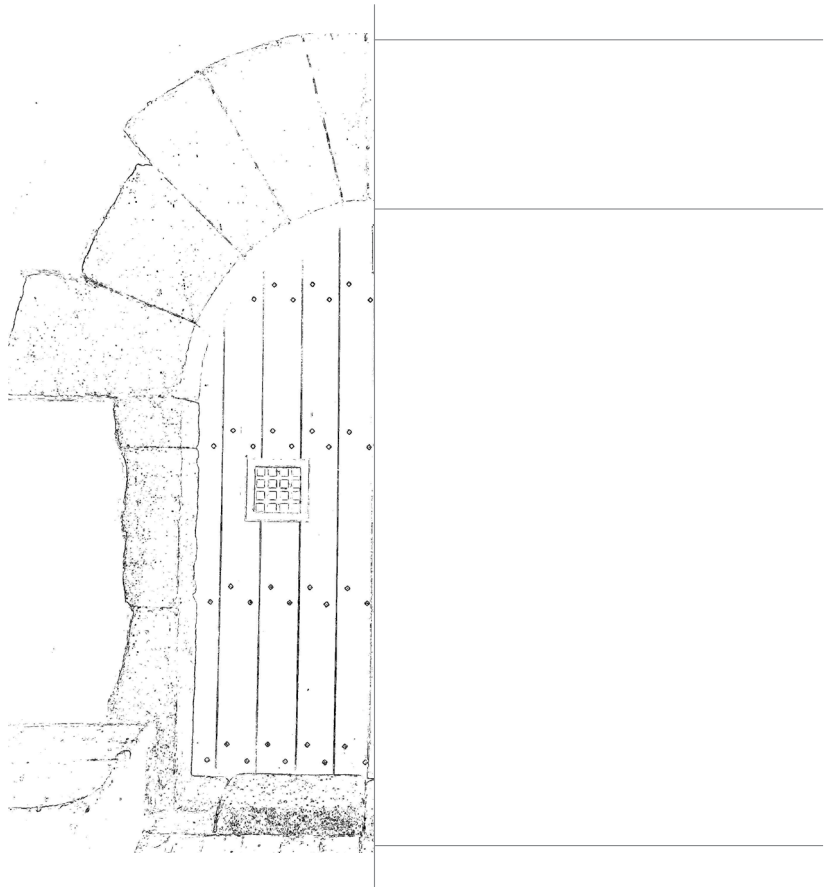

B. Refés el mur. El mur que divideix l'alcaçaba de l'albacar es trobava molt deteriorat. Ací baix a l'esquerra tens una imatge després de la seua excavació i a la dreta com ha quedat després de la restauració. Ara que ja coneixes les tècniques de construcció utilitzades al castell pots intentar refer les parts del dibuix que falten.

C. Completa la porta.

Acaba el dibuix de la porta d'entrada a l'ermita, amb el seu arc de mig punt i els brancals fets amb carreus de pedra tallada.

33 | Dibuixa els plànols de la torre. La torre I de l'alcassaba està incompleta, a causa de l'erosió, el pas del temps i els usos que ha tingut el castell des que es va construir. Pots elaborar els plànols per a la seua restauració? Estes són les mesures reals: diàmetre interior, 410 cm; diàmetre exterior, 630 cm; grossària del mur, 110 cm, i alçària total, 700 cm. Utilitza un escalímetre i dibuixa la planta, l'alçat i una secció transversal a escala.

ALÇAT	PERFIL
PLANTA	FOTO

34 | Investiga i posa a prova la teua capacitat d'observació.

De segur que pots trobar els elements singulars següents que estan disseminats pel recinte del castell. Primer, descobreix la paraula desordenada. Et donem la primera lletra. Després, posa el nom a cada imatge i finalment situa cada element sobre la imatge aèria del castell.

güsediae	d_____	tonf	f_____	ovelda	d_____	torpa	p_____
atvlo	v_____	tusec	e_____	telrlasipe	e_____	lelulat	t_____

Ara mou-te pel castell i tracta d'identificar-los. Quan els trobes, assenyala'ls en el seu lloc.

35 | Crea una postal.

A. La imatge actual.
Pots recrear tot el que has après sobre el Castell Vell?

B. La imatge del futur.
T'atreveixes a dibuixar com serà esta zona quan tu tingues 30 anys? Recorda que tot canvia.

VI. REFLEXIONEM SOBRE EL PATRIMONI

36 | Revisa el patrimoni.

Totes les activitats que has treballat fins ara tenen a veure amb el patrimoni.

- Sabries dir què és? _____
- Pots posar exemples del teu entorn diari que poden ser patrimoni? _____

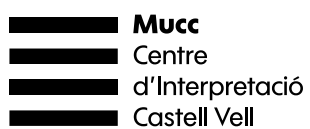
Ací en tens una breu descripció:
El patrimoni és el conjunt de béns o elements materials, com ara monuments, o immaterials, com una llengua, que té un significat, un valor especial, ja siga per la seua història, per la seua estètica, pel seu valor etnològic... i que a causa del seu gran valor per a la gent s'ha de protegir i conservar.

I ara, recorda que la teua família també té la seua història i hi ha coses que s'han transmés de generació en generació. Pots escriure tres coses que formen part del patrimoni de la teua família i explicar per què?

37 | Promociona el Castell Vell. Imagina que et dediques al món de la difusió i la promoció del patrimoni cultural. Els teus treballs han tingut sempre molt d'èxit i l'Ajuntament de Castelló et demana un pòster, un díptic, un anunci de ràdio o un anunci de televisió sobre el Castell Vell.

- Pensa un bon eslògan de reclam per a fer que la gent visite el castell.
- Decideix quin tipus de format vols elaborar.
- Tria la informació més rellevant que vulgues explicar. Pensa que, segons el format, hi has de posar més o menys informació.
- Si fas un anunci de ràdio o vídeo, selecciona una música de fons que siga coherent amb la història del castell.
- Seria genial que utilitzares fotografies pròpies realitzades durant la teua visita al castell.
- Si t'agrada el resultat, comparteix-lo amb tothom mitjançant l'etiqueta [#castellvellcastelló](#).

38 | Opina sobre la recuperació del castell. Elabora un article d'opinió sobre la recuperació del patrimoni del Castell Vell i els avantatges que pot tindre per a la població. Comparteix-lo amb la resta de la classe i dona-li la major difusió possible.

Centre d'Interpretació Castell Vell

Turó de la Magdalena
CV 147, km 2
Castelló de la Plana
Tel. 964 73 52 17
info@mucc.es

mucc.es/castellvell

 [mucc.castello](https://www.facebook.com/mucc.castello)

 [mucc_castello](https://www.instagram.com/mucc_castello)

 [@muccastello](https://twitter.com/muccastello)